IL-MALTI U L-LSIEN GĦARBI TA' XAHRUR

Jekk wieħed jiftaħ fommu f'ġemgħa ħbieb u jfettillu isemmi l-lsien malti u x'jingħad fuq in-nisel tiegħu, erbgħa, ħamsa jaqbżu minnufih u jgħidu tagħhom bħalkieku ridt taf kemm jagħmlu erbgħa u erbgħa. Wieħed isemmilek ħamsin kelma għarbija li taqbel mal-Malti, u minn dan jiġbed li il-malti ġej mill-għarbi, ieħor jurik għoxrin kelma minn ktieb lhudi (Ebrajk) u jaħliflek li l-malti ġej mill-ebrajk; ieħor jurik ġabra ta' kliem feniċju u jaqta' rasu li l-malti m'hux ħlief Feniċju: mita tiġbor kull ma ntqal, issib li taf anqas milli kont taf qabel.

Għax jekk wieħed jaħsibha sewwa jsib li l-kliem ma jagħmilx ilsien ta' ġemgħa nies. Kullħadd jaf li hemm mijiet ta' kliem franċiżi fl-ingliż, imma ħadd ma ħaseb igħid li l-ingliż ġej mill-franċiż, għax il-lsien jingħaraf u jinħatar minn ieħor minn kif jindamm il-kliem, ġej mnejn ġej. Kif wieħed jaħseb, kif idawwar il-kelma, kif jorbotha mal-oħra, iġagħal ilsien jitbiegħed jew jersaq lejn ieħor. U mbagħad il-lsien ta' ġemgħa nies hu l-ġabra ta' għajdud, ta' ħsibijiet imtennija għal eluf ta' snin, ta' kliem magħġun, imtawwal u mnaqqas u mgħawweġ li maż-żmien sar lewn wieħed u dawk li jitkellmuh jifmuh bla ma jaħsbu, bla ma jafu l-għala, bħal mita nieklu, u nimxu u nieħdu n-nifs. U b'dan kollu ssib min jaqta' li l-lsien ġej minn ieħor b'ħeffa li ma bħala bħallikieku ħaġa raha ssir quddiem għajneih.

Nieħdu l-għarbi li bosta nies jitkellmu fuqu. Mita għedt għarbi tkun għadek ma għedt xejn, għax il-għarbi li nafu mhux maħluq darba u seħħ bla qatt ma tbiddel. Hemm il-għarbi tas-Sirja, tal-Eġittu (Masr), ta' Tripli, ta' Tunes, tal-Arġiel, tal-Marokk, li għad li hu għarbi ma jaqbilx ma' ta' band'oħra, ħafna kliem jaqbel imma l-ħoss tal-kelma, is-sensiela tagħha, il-għaqda tal-kliem midmum, jatu flimkien bixla lil-lsien li jbiegħdu għal-kollox minn sħabu. L-ilsna għarbin tal-lum imnissla minn dak il-għarbi qadim tal-Arabja, art niexfa u xagħrija li qabel id-dilluvju kienet tħaddar u mżegħda bin-nies u bil-bhejjem. Mita s-silġ li kien igħatti aktar min-nofs l-Ewropa, xi ħamsin elf sena ilu, beda' jonqos, ix-xita li kellha l-Arabja naqset ukoll u l-art nixfet u l-mergħa sfat fix-xejn u n-nies bdiet titlaq lejn l-aħdar biex tira' l-bhejjem u ma tmutx bil-ġuħ. Laħqu l-bliet ta' Ur u ta'

Eridu fil-Babilonja u mxew lejn Qanagħn u lejn is-Sirja u bħal Aramej u Sirjani xterdu fil-Masr (Eġittu) u fl-Affrika ta' fuq. Bil-għarbi qadim li kienu jitkellmu, nisslu kullimkien il-lsien Xami (Semitiku) li mal-mixi tan-nies tbiddel fis-sura mal-ħtieġa tal-ħajja, mal-ħakk mal-barranin. F'xi seba' mitt sena wara Kristu mit-truf ix-xagħri tal-Arabja saret l-aħħar ħarġa tal-Għarab li laħqu l-Masr, l-Affrika u fl-Ewropa, waslu sa Spanja, Franza, Sqallija u min-naħa l-oħra xterdu fil-Fars (Persja) u fl-Indja.

Hekk xtered il-lsien Xami fil-mijiet ta' snin u nissel mitt djalett, frieghi kollha ta' omm waħda, rimi ta' zokk qawwi li kull fejn tħawwel nawwar u tammar bla qatt ma tħassar jew tilef il-ħkim ta' qabilu. Għalhekk, naħseb jien, jekk minn jaħseb li l-malti ġej mill-għarbi u f'moħħu jkollu l-għarbi ewlieni tal-Arabja ma jkunx jarra wisq; dnub li min isemmi l-għarbi aktarx ikollu f'għajnejh il-għarbi tas-Saraċini ta' elfejn sena ilu u hawn jibda t-tfixkil.

Il-malti eqdem mil-lsien tas-Saraċini u jixbaħ l-aktar lil-ewwel frieghi li tnisslu fis-Sirja. Biss niftakru li aħna għexna dejjem f'art żgħira maqtugħa mid-dinja mita ħadd-ieħor meraħ f'artijiet kbar, qalb l-iġbla, ma' tul xmajjar u mabħra u rebħu ġnus u ġew mirbuħa, għax kollox idur fuq l-ilsien li kull jum jirbaħ kliem ġodda u jitlef oħrajn qodma.

Xtaqt nuri kemm il-malti jixbaħ xi ilsna tas-Sirja u l-aktar ta' dik ir-roqgħa art tad-Drusi msejħa l-Libanu (Ġebel Libnan). Hemm igħixu mal-ħamsin elf ruħ bejn misilmin u nsara, li jitkellmu l-Għarbi bħal tas-Sirja. Fost dawn hemm raħal imsejjaħ *Xahrur* (Wadi-Xahrur) jew *Harat it-Tin* fejn igħixu mal-erbât elef ruħ kollha nsara li qajla jitħalltu mad-Drusi l-oħra u li jgħożżu d-drawwiet tagħhom u lsien missirijiethom. Ġiè f'idejja ktieb miktub minn wieħed minnhom, Monsinjur Fegħali (*Syntaxe des parlers Arabes actuels du Liban par* MGR. MICHEL FEGHALI—*Paris, Imprimerie Nationale* 1928)u kitba oħra (*Testes Arabes de Wadi Chahrur* (*Liban*) *par* MICHEL ET ABDOU FEGHALI—*Extrait du Journal Asiatique* (*Jan-Mars 1927*) meħuda minn fomm in-nies ta' hemm bla ebda tiżjin u żjieda, mhux kitba ta' minn jaf li-skola, kliem tal-bdiewa u nies tax-xogħol li ma jaħsbux kif jitkellmu iżda jitkellmu kif jaħsbu.

Hekk laqtitni dil-kitba bħala tixxiebaħ lill-malti, li ħsibt inġibha hawn biex jara kullħadd kemm jitkellmu bħalna dawk in-nies.

Għamilt numri, biex wieħed jista' jimxi, biex ingħid hekk kelma b'kelma, hekk fil-għarbi tagħhom, kemm ukoll bil-malti u bil-franċiż, meħud mix-xogħol ta' Fegħali, għax minn tiegħi ma hemmx ħlief il-malti.

[*Għarbi ta' Xahrur.*

AĦBAR FUQ IL-ĦASIL

1. Nġibu lirmidiet mill marmad li ħadd il forn
2. u ħattejnihom fis-saffut tal-fuħħar li għandu ħmistax il-widna
3. xelna il mwait erraiqa leddest u seħħanna u xegħelna
4. saħnet il mawai għal qxàqix u ex-xrarit menxur men hwala el bait w enxagħelom
5. Waqt illi letentf in-nar mnekdah bel kaddaha w essufana ma għadx fi kaxx nar
6. w menhett is-sufana għal kembla illi tiexgħel qawan.
7. naqqejna tyab el bid b-emħall el ewwel w hassalna
8. men bagħad ma ħaslu tyab el bid rġagħna ħessalna tyab ex-xit.
9. mnergħi al katgħa haike u mensur nemgħaka ta tendaf, zumain-ettlata.
10. w men hattom bel għali ta-ifakfak.
11. eddest u menxilon m-nagħserom m-ennaiyeton u em-nenxeron.
12. għal maras yamma għal wad et-tin.
13. mata nexfu m-entewmon w-em-netwiyon w-m-endebbon b-es-sanduq.
14. għelli għelu għaza baddu kawi m-nekwih.
15. w-el-ħasil bikun tlat marrat be-ġimgħa.

[*Bil-Franċiż.*

HISTOIRE DE LA LESSIVE

1. Nous apportons les cendres du cendrier qui se trouve près du four
2. nous les mettons dans le baquet en argile pourvu de quinze anses.
3. nous allumons le feu et nous chauffons l'eau
4. L'eau est chauffée avec les menus bois et des chiffons trouvées autour de la maison et nous les rallumons.
5. quand le feu est étaint, au moyen de briquet — les allumettes n'existent plus.

6. en mettant l'allumette sous les feuilles de pin qui s'allume facilment.
7. nous trions le linge nous lavons en premier lieu le linge blanc.
8. et celui-ci terminé nous lavons ensuite le linge de couler.
9. nous savonnons, comme ça, chaque pièce et nous la frottons bien avec les mains
10. jusqu'au moment ou la lessiveuse bout completament en faisant glou-glou.
11. nous retirons alors le linge, nous le pressons en le tordant, nous y mettons de l'indigo (du bleu)
12. et nous l'étendons soit sur des cordes, soit sur les branches de figuier.
13. quand il est sec, nous les ramassons, le plions et le serrons dans la caisse (bahut)
14. nous repassons le leinge qui doit être repassé
15. la lessive a lieu trois fois par semaine.

[*Bil-Malti.*

AĦBAR FUQ IL-ĦASIL

1. Nġibu l-irmied mill-marmad ħada l-forn
2. u nitfgħuhom fil-konka tal-fuħħar li għandha ħmistax-il-widna.
3. insaħħnu u nixegħlu wara li nsaffu l-ilma
4. insaħħnu l-ilma bil-laqx u biċ-ċraret mxewlħa 'l hawn u 'l hinn ma' dwar id-dar u nixegħluhom.
5. waqt li n-nar jintefa ninqdew bil-qeddala (lixka) jew bis-suffarini—li issa ma għandniex għan-nar.
6. u nressaq issuffarina lejn il-qabda laqx (kembla) li tixgħel tajjeb.
7. l-ewwel innaqqu l-ħwejjeġ bojjod u naħsluhom
8. wara li naħslu tajjeb l-abjad naħslu l-kulur (xajt)
9. nirgħi l-bċejjeċ hekk, u nogħroqhom sa jindafu, darbtejn-tlieta.
10. nitfaħhom jagħlu u jbaqbqu
11. niġborhom, nagħsarhom u natihom in-nil (blu) u nonxorhom
12. fuq il-ħabel jew fuq il-friegħi tat-tin.
13. mita jinxfu niġborhom u nitwihom u nqegħdhom fis-senduq.
14. dawk li għandhom jitgħaddew ingħadduhom
15. il-ħasil isir tliet darbiet fil-ġimgħa.

TIFSIR

1. rmied—rmidijiet; marmad—fejn jintrafa l-irmied.

2. saffut—fejn jissaffa l-ilma tal-lissija; ħattejnihom—tfajnihom—tħott—titfa' l-isfel.

4. qxaqix—laqx, tqaxxir tas-siġar; xrarit—ċraret, minn ċarrat, iċarrat; l-bait—id-dar, il-bejt.

5. is-sufana ma għandax—is-suffarini fi żmien il-gwerra ma kinux jidhru.

6. qembla—qabda laqx; tixgħel qawan—tixgħel tajjeb, qawwi.

7. neqqaina—tnaqqi, tagħżel; l-abjad—il-ħwejjeġ bojjod.

8. ex-xit—ħwejjeġ tal-lewn, tal-kulur.

9. m-nergħi — nirgħi, nissapna; ħaike— hekk, turi kif togħroq; zumain-etlata—darbtejn-tlieta.

10. ħottom bil-għali—ngħallihom.

11. an-naiyeton—niżboħhom, natihom in-nil (il-blu)

12. għal wad it-tin—fuq il-għowwied, il-friegħi tat-tin; maras—ħabel.

14. Kawi—nekwih, tikwi l-ħadida biex tgħaddi; nikwihom—ngħaddihom bil-ħadid mikwi.

15. marra—darba; tliet marrat, tliet darbiet.

Mhux xogħol dan li jatik x'taħseb?

T. Z.